

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Cserniczkó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátjai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzeté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzéki ség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН*

Напрямки мовної освіти України і угорськокомовна освіта на Закарпатті

Rezümé Ukrajna nyelvi és oktatási politikájának új irányvonala egyértelműen a kisebbségi nyelven folyó képzés felszámolására, az oktatás ukránosítására törekszik. A 20089-től kötelezővé tett ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga, a 2010-től bevezetendő csak ukrán nyelvű felvételizés és más miniszteri rendeletek arra mutatnak, hogy Ukrajna a kisebbségek hátrányos megkülönböztetésével akarja átirányítani a nem ukrán tannyelvű oktatási intézményekből a tanulókat az államnyelven oktató iskolákba.

Резюме Особливо вагомим напрямком державної освітньої політики України є мовна освіта. Мовна освіта у державі спрямована насамперед на обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість вивчення рідної національної мови або навчання цією мовою та опанування хоча б одної іноземної мови. Але мовна і освітня політика України спрямована не на створення рівних умов і можливостей при вступі до ВНЗ, а на дискримінацію випускників шкіл з мовами навчання національних меншин.

1. Поняття комунікативної компетенції

Комунікативна компетенція – термін американського мовознавця, Д. Хаймса (Hymes 1975). Комунікативна компетенція – це вміння і навички людини вести розмову у різних комунікативних ситуаціях згідно комунікативних норм даного соціуму (Gumperz 1982: 205, Trudgill 2003: 24–25, Wardhaugh 1995: 225). У 21 столітті представники національних меншин обов'язково мають мати мовну і комунікативну компетенцію не лише у рідній мові, а і в державній. Розвиток мовної і комунікативної компетенції – одна із найважливіших цілей мовної освіти.

2. Мовна освіта – вагомий напрямок освітньої політики України

Особливо вагомим напрямком державної освітньої політики України є мовна освіта. Мовна освіта у державі спрямована насамперед на обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість вивчення рідної національної мови або навчання цією мовою та опанування хоча б одної іноземної мови. Саме мовна освіта як необхідна складова усього освітнього процесу покликана сприяти розвитку мовної культури та компетенції, вихованню поваги до лінгвістичного розмаїття держави, толерантності та виваженості у ставленні до представників різних етносів, носіїв різних мов і культур. В Україні „забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, у яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови”.¹

Мова є однією з вагомих ознак національної та культурної ідентичності, і збереження мови, її вивчення, підтримка та розвиток є і підтримкою своєї етнокультури, своєї самобутності у світі. Законодавство України (У Конституції та законі про мови) гарантує представникам національних меншин право

* Csernicskó István, PhD. Nyelvtész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese, a Hodinka Antal Intézet vezetője.

¹ Національна доктрина розвитку освіти. Схвалена Президентом України 17 квітня 2002 року. Розділ IV. Стратегія мовної освіти.

на навчання рідною мовою та/або вивчення рідної мови. Право мовного вибору у навчальному процесі мають батьки (або особи, які їх замінюють) та їх діти.

Можливості вивчення рідної мови для угорської національної меншини реалізуються у різних формах:

- в школах, у яких мова національної меншини є основною мовою викладання, а державна мова та іноземна мова (подекуди дві) є окремими навчальними предметами;
- школи, у яких викладання проводиться державною мовою, а мова і література національної меншини та іноземна мова є окремими навчальними предметами;
- двомовні і тримовні школи, які передбачають класи з різними мовами викладання; на практиці форма роботи у таких класах збігається з двома попередніми;
- факультативне вивчення мови національної меншини як окремого предмету у школах з українською мовою навчання;
- недільні школи, мовні курси та факультативне вивчення рідної мови при культурних центрах;
- представники національних меншин мають право і можливість навчатися у школах, де мова навчання – державна мова, і мова меншини зовсім не вивчається.

„Галузева програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки”, затверджена наказом міністра освіти і науки № 461 від 26 травня 2008 р. запроваджує нову форму вивчення рідної, а також і державної мови. Згідно з Галузевою програмою, від 1 вересня 2008 року, у школах з мовами навчання національних меншин деякі предмети викладатимуться на двох мовах, і з наступного навчального року – лише державною мовою. Із впровадженням цієї освітньої програми виникає ряд мовних, освітніх та юридичних проблем.

3. Проблемні питання мовної освіти

Освітні права мовних меншин послідовно представлені у багатьох важливих документах які регулюють освітні проблеми в Україні. Проте слід зауважити, що благородні наміри, які викладено у цих документах, не завжди збігаються із реальними можливостями та/або прагненнями держави у забезпеченні цих освітніх прав і часто-густо мають хоча і позитивний, але декларативний характер.

Внаслідок політики русифікації, вивчення української мови в УРСР було обов'язковим лише в школах з українською мовою навчання, тоді як російська була обов'язковим предметом в усіх освітніх закладах країни. Українська мова як навчальний предмет не входила до навчальних планів шкіл з національною мовою викладання (як угорська, румунська, молдавська тощо).

Після впровадження в дію закону України *Про мови в УРСР* (1989) ситуація щодо української мови поліпшилася. Стаття 2 цього закону встановлює, що державною мовою України є українська, і держава забезпечує через навчальні заклади всі необхідні умови для її опанування. Крім того, Стаття 27 визначає викладання української мови обов'язковим у всіх освітніх закладах.

Вивчення державної мови є необхідною умовою включення національних меншин в суспільне життя держави. Володіння державною мовою розширює освітні, культурні, економічні, політичні перспективи особистості. У державному стандарті загальної середньої освіти України ставиться мета забезпечити активне володіння всіма учнями державною мовою, сформувати в них мовну, комунікативну та етнокультурологічну компетентність у різних сферах і жанрах мовлення.²

Право вивчати офіційну мову певної країни є частиною мовних прав людини (Skutnabb-Kangas 1990, Phillipson-Rannut-Skutnabb-Kangas 1994). Гаазькі рекомендації щодо освітніх прав мовних меншин проголошують, що державна мова повинна викладатися як навчальний предмет і бажано двомовними вчителями.

Проте протягом 18 років незалежності Україна так і не змогла створити належні умови для засвоєння державної мови у національних школах (Берегасі-Черничко 2005). У викладанні української мови виникають певні проблеми насамперед щодо організації навчального процесу та методичного забезпечення, які можна підсумувати таким чином.

Перша проблема стосується навчальних програм та підручників, навчальних посібників. Шкільний предмет *Українська мова* вимагає від вчителів застосування зовсім іншого підходу у школах з українською мовою навчання, ніж у школах з мовами навчання національних меншин. У школах з українською мовою навчання на уроках української мови вивчається **рідна мова** учнів, якою вони з дитинства вже володіють. А в школах національностей **українська мова – державна**, з якою учень незнайомий, і яку починає її вивчати у першому класі. (В нашій країні, на жаль, мережа дошкільних виховних закладів недоступна для всіх, особливо у сільській місцевості.)

Дитина в українськомовній школі вже у першому класі володіє українською мовою як рідною, і основна мета вивчення шкільного предмета *Українська мова* – розвивати мовлення, мовні навички і комунікативну компетенцію учнів. У школах з навчанням мовами національних меншин першокласник лише починає знайомитися з державною мовою, і це обов'язково потрібно враховувати при створенні навчальних програм і підручників. Але діючі навчальні програми для шкіл національних меншин, які базуються на державному стандарті освіти, зобов'язують дітей вже у початкових класах (замість розуміння і говоріння) вивчати граматику української мови, коли вони майже зовсім не розуміють цієї мови.

У школах з мовами навчання національних меншин особливу увагу слід звертати на те, щоб учні могли розуміти державну мову та спілкуватися українською, а тому робота вчителя повинна зосереджуватися на гармонійному розвитку чотирьох основних мовних навичок (слухання і спілкування, читання і писання), тобто на розвиток комунікативної компетенції та компетентності учнів. Це передбачає значну роботу на початковому етапі, етапі засвоєння мови, коли слід домагатися високої комунікативної компетенції, а не засвоєння сукупності граматичних правил.

Таким чином, викладання української мови у школах національних меншин повинно ґрунтуватися насамперед на напрацюваннях методики

² Державний стандарт загальної середньої освіти України. <http://www.mon.gov.ua/laws>

вивчення мови як державної, а не як рідної, бо значна кількість учнів у таких школах сідають за парти без будь-яких, навіть елементарних, знань української.

Українська мова і мова окремих національних меншин (угорська, кримськотатарська, румунська, молдовська) не є близькоспорідненими мовами.³ Навчальним програмам це теж треба було б враховувати: зовсім інша справа вивчати українську мову росіянам, білорусам, полякам, ніж угорцям, румунам, молдованам або кримським татарам. Румунська чи угорська мови відмінні від слов'янських і вимагають особливої методики викладання. Ці мови мають не тільки різні граматичні системи, фонетичний та словниковий склад, словотворчі особливості, вони мають інший алфавіт – латиницю.

Підручники, необхідні для освоєння української мови як державної, зазнали критики від вчителів насамперед тому, що були розроблені викладачами і вченими, які не ознайомлені із соціолінгвістичною ситуацією, мовою і культурою меншин.

Подальше серйозне зауваження щодо підручників стосується подання матеріалу. Такі підручники переобтяжені теоретичною граматиною і у них мало приділяється уваги комунікативному аспекту і розвитку комунікативної компетенції (Гульба 2000, Кормочі 2003, Коляджин 2004, Повхан 1999, 2003, Райплик-Горват 2002).

Не розроблені також і додаткові навчальні матеріали: робочі зошити, посібники для вчителів, шкільні словники, відео чи аудіо матеріали, які б дали змогу інтенсифікувати навчальний процес для учнів. Це дуже важливо для тих учнів, які проживають у місцях компактного поселення національних меншин і рідко стикаються з державною мовою поза шкільними стінами.

Викладання державної мови для національних меншин методами рідної – це велика педагогічна і методична помилка, яка приводить до того, що меншина не оволодіє досконало державною мовою. Такі педагогічні й методичні помилки можуть привести до мовних конфліктів (Baugh 1999, Kontra-Szilágyi 2002).

Крім вищезгаданих, великою проблемою вивчення української мови в школах з навчання мовами нацменшин вважаються і кадрові недоліки.

Проблему відповідних педагогічних кадрів неможливо вирішити з направленням українських філологів до сільських шкіл з мовами навчання національних меншин. Фахівці, які отримали диплом вчителя української мови і літератури, підготовлені викладати українську мову як рідну. Вони не знають, як це робити в класах, де рідна мова дітей інша, якою більшість цих вчителів не володіє. У школах з мовою викладання національних меншин вчителям державної мови треба викладати українську мову методом зіставлення рідної мови учнів з українською мовою. Отже, у школах з мовою навчання національних меншин вчителям державної мови потрібно володіти і рідною мовою учнів. „На нашу думку, кожен із вчителів повинен на належному професійному рівні бути двомовником. Тобто, він обов'язково повинен володіти конкретною національною мовою, яка викладається у даному закладі, та державною, і навпаки. Вчителі рідної мови повинні володіти державною мовою, а вчителі державної мови – національною мовою, яка викладається у тому закладі, де

³ Українська мова належить до східнослов'янської групи індоевропейської мовної сім'ї. Угорська – до угорської групи уральських мов. Українська за морфологічною типологією мов – флективна, угорська – аглютинативна мова.

він працює” (Антонюк 2003, див. ще Skutnabb-Kangas 1990). У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту сказано: „Викладання мови меншин як предмета має здійснюватися на постійній основі. Офіційна мова держави також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини”.⁴ Це визнано і українськими політиками: „Значну увагу слід приділити підготовці педагогів, які вільно володіють як українською, так і мовою національної меншини”.⁵

У системі вищої освіти навчальна дисципліна *Методика викладання української мови* має бути іншого спрямування для студентів, які викладатимуть у школі українську мову як рідну, і для студентів, які вивчатимуть державну мову України у школах з мовою навчання національних меншин. Такий підхід викладання української мови вже має практику. О. Хорошковська розробила декілька програм, підручників по теми викладання української мови у школах з російською мовою навчання. В Одеському обласному інституті удосконалення вчителів розроблена методика викладання державної мови як нерідної (Ананченко 2007). Так само, у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II готують майбутніх вчителів української мови і літератури саме для шкіл області з угорською мовою навчання. Кожний студент навчається на поєднаній спеціальності: українська та угорська мова і література.

4. Гадузева програма – добра мета, але неправильний шлях

Всі соціологічні дані та результати переписів населення вказують на значну роль освіти рідною мовою у збереженні національної мови та національної самосвідомості. Оскільки українська нація пережила за радянський період велику русифікацію, не дивно, що одним з пріоритетів національної та мовної державної політики є ре-українізація суспільства. Політична еліта України вважає українську мову одним із головних елементів єдиної держави. Це підтверджує рішення Конституційного Суду України: „Статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею, державними символами”.⁶ Уряд України також вважає символічним статус української мови як державної: „У державотворчому процесі українській мові відводиться провідна роль. Разом з тим у останні роки не забезпечується її належний розвиток. (...) Існує гостра проблема в активізації цілеспрямованої роботи над забезпеченням використання української мови у засобах масової інформації, сфері культури, освіти та науки, в інформаційних технологіях, рекламі тощо.”⁷ Державна програма Кабміну розвитку і функціонування української мови розглядає українську мову „як важливий показник національної ідентичності”. Гадузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки також приділяє велику увагу

⁴ Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Фондація міжнародних відносин, 1996 – с. 6–7.

⁵ Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, p. 45.

⁶ Рішення Конституційного Суду України № 8-рп від 22 квітня 2008 року.

⁷ Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546.

українській мові: „Державність мови є універсальною формою об'єднання людей в одне ціле, в один народ. Це – важливий чинник самовизначення нації, її генетичний код, надійна основа розвитку країни і основний засіб творення національної культури”.

У процесі державотворення і реукраїнізації значна роль відводиться державній освітній політиці. Основою такої державної політики є українізація освітньої системи. Доказом цього слугують нещодавні події.

Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні від 20 березня 2008 року № 244/2008 починаючи з основної школи в школах з мовами навчання національних меншин запроваджує проведення факультативних занять та вивчення окремих предметів українською мовою. „Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки”, затверджена наказом МОН від 25 травня 2008 року № 461, відповідно до указу Президента, запроваджує в 5-их класах двомовне вивчення (мовою навчання за рахунок інваріантної частини та українською мовою за рахунок варіативної частини навчальних планів) історії України, а з 6-го класу вивчення цього предмету державною мовою. На основі галузевої програми в 6 класах запроваджується двомовне навчання географії, у 7 класах математики, а з 7-го та 8-го викладання даних предметів проводитиметься українською мовою. Так само, у 10 класі запроваджується двомовне, потім україномовне вивчення деяких предметів.

Тобто Україна замість підтримки та розвитку системи освіти мовами меншин запроваджує таку освітню програму, яка у міжнародній науковій літературі визначається як *транзитивна* або *перехідна* (*Transitional Programme*). Характерною ознакою такої освітньої програми є вивчення мови меншини чи навіть надання можливості викладання цією мовою, потім двома мовами (на державній мові і мовою меншини) на певних етапах освіти лише з огляду на те, щоб полегшити раніше перейти до викладання державною мовою. Мета перехідної (транзитивної) освітньої програми – мовна асиміляція, одномовність на державній мові (Baker 1995, Göncz 1999: 106–107, Skutnabb-Kangas 1984: 125–133, 1990, Раннунт 2004: 160–161).

Наша держава впроваджує двомовне навчання для національних меншин на таких умовах, коли сам міністр освіти і науки України знає, що учні шкіл з мовами навчання національних меншин практично не володіють державною мовою. Іван Вакарчук 4 березня 2008 року висловився прямо так: „Виявилося, що замість навчання української мови його нерідко імітують, а до шкільних атестатів виставляються найвищі бали”.⁸ Мета запровадження галузевої програми позитивна – поліпшення вивчення української мови. Але вибраний шлях – неправильний.

Мета освіти – дати знання учням з усіх загальноосвітніх навчальних дисциплін. Як може зрозуміти учень, який не володіє українською мовою, математику чи історію, яку викладають йому – українською? Сербія, Словенія та Словаччина мають великий досвід двомовного навчання. Видатні експерти-мовознавці вказують на те, що результативність засвоєння навчального матеріалу значно

⁸ Текст виступу див. на сайті МОН (http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc).

знизився відразу при переході з навчання рідною мовою на навчання державною мовою (Bartha 1999, Göncz 1999, 2004, Kolláth 2005, Lanstyák 2005). Подумайте: чи не дорога ціна вивчення української мови тоді, коли учні не будуть знати математику, історію, географію, фізику, біологію?!

Так само, у педагогічному і мовознавчому плані помилка проведення випускних і вступних випробувань лише українською мовою. Якщо учень не досконало володіє державною мовою, як він може написати тести з математики, історії чи фізики на високому рівні?

5. Рівень володіння державною мовою і вимоги при вступі до виш

Мета викладання державної мови і запровадження Галузевої програми – поліпшення вивчення української мови. Але *рівень володіння мовою* – це дуже не однозначна фраза. Який рівень хочемо ми досягти у школах з мовами навчання національних меншин? Якщо проаналізувати накази Міністерства освіти і науки України, то здається, що ми беремось за таку роботу, яка за межами наших зусиль. МОН від 2008 року вимагає від випускників шкіл з мовами національних меншин ті самі знання з української мови, як і від учнів, рідна мова яких – українська. Від 2010 року запроваджує проходження незалежного тестування українською мовою з усіх загальноосвітніх предметів. Мовознавцями, які досліджують питання двомовності і багатомовності, доведено, що жодна людина, яка вивчає мову як не рідну у школі, ніколи не буде володіти нею на такому рівні, як ті, які розмовляють цією мовою як рідною. Це можливо прочитати в монографіях, підручниках, навчальних посібниках із соціолінгвістики або загального мовознавства. Але наші політики чомусь вважають так, що учням-угорцям потрібно володіти українською мовою на такому же рівні, як українцям. Цікаво: чи не планує МОН запозичити тести для проходження незалежного тестування з англійської мови із Лондона?

За оцінкою Міністерства освіти і науки України рівень та результативність викладання державної мови у школах з навчання мовами національних меншин дуже низький: „проведений аналіз свідчить, що стан вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами національних меншин досить неоднорідний”.⁹ Попередник Вакарчука на посаді міністра С. Ніколаєнко на основі звернень від громадкості, а також представників національних меншин щодо запровадження зовнішнього незалежного тестування як вступу до вищих навчальних закладів виключно українською мовою у жовтні 2007 року дав доручення директору Українського центру оцінювання якості знань перекласти всі тести, окрім завдань з української мови і літератури, на мови національних меншин (російську, угорську, румунську, кримськотатарську). Всі ці факти є доказом того, що посадовці освіти України знають про те, що учні шкіл з мовами навчання національних меншин не змогли оволодіти державною мовою на досконалому рівні, і це, при тестуванні українською мовою, створює несприятливі умови для них. „Неналежний рівень оволодіння українською мовою випускників окремих закладів робить їх неконкурентноспроможним при вступі (тестуванні) до вищих навчальних закладів, а в подальшому успішно інтегруватись в українське суспільство” – дає

⁹ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

оцінку ситуації Міносвіти у Галузевій Програмі поліпшення вивчення української мови.

На основі вищенаведених просто незрозуміле, як могло Міністерство освіти і науки провести обов'язкове зовнішнє незалежне тестування як вступ до вищих навчальних закладів з української мови і літератури. При тому так, що вимоги до знань випускників українських шкіл та учнів загальноосвітніх навчальних закладів з мовами навчання національних меншин були зовсім однакові.¹⁰ Це рішення однозначно дискримінативне, оскільки робить випускників шкіл національних меншин неконкурентноспроможним при вступі до внз. Учні, які навчаються у школах з навчанням державною мовою вивчають українську мову і літературу як рідну, за іншими програмами та підручниками, в іншому обсягу годин, ніж учні шкіл з мовами навчання мовами нацменшин. Довести це дуже просто: подивитися навчальні програми, типові навчальні плани та підручники, затверджені Міністерством освіти і науки України для шкіл з українською мовою навчання та шкіл з мовами навчання меншин. Якщо проаналізувати тести та відповіді на тестові завдання зовнішнього незалежного тестування з української мови і літератури 2008 року, ми бачимо, що ці завдання складені на основі програм та підручників для шкіл з українською мовою навчання.¹¹

Тобто: вимоги щодо володіння українською мовою і щодо тестування з української мови та літератури не можуть бути однаковими для учнів, які є випускниками шкіл з українською мовою навчання та дітей, які навчалися у знз з мовами викладання нацменшин. Обов'язкові випускні іспити і вступні випробування з української мови та літератури на всі спеціальності і напрями, які складаються у центрах незалежного тестування, притому для кожного учня з однаковими вимогами щодо їх знань і вмінь, незалежно від мови навчання у середній школі – дискримінація, яка загрожує право на рівний доступ до вищої освіти громадян, рідна мова яких не державна мова України. Михайло Товт, колишній депутат Верховної Ради України (у період 1994–1998), почесний голова Демократичної спілки угорців України вважає „явною дискримінацією, якій було піддано випускників загальноосвітніх шкіл з угорською мовою викладання при проходженні тестування з української мови та літератури під час незалежного оцінювання знань. Адже оцінювати за однаковими критеріями знання учнів, що апріорі не можуть бути рівними (шкіл з українською та не українською мовами викладання), і тим паче вимагати знань, яких узагалі не дають згідно із навчальною програмою шкіл з викладанням мовами національних меншин, – інакше як дискримінацією не назвеш” (Товт 2008).

У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту чітко вказано: „Особи, які належать до національних меншин, повинні мати доступ до вищої освіти рідної мовою тоді, коли вони продемонстрували в цьому потребу та коли це підтверджено їх достатньою кількістю” (пункт 17). У Рамковій конвенції про захист національних меншин також вказується:

¹⁰ В офіційному листі директора Українського центру оцінювання якості освіти І. А. Лікарчука № 01/10-661 від 17.07.2008 р. голові Закарпатського угорсько мовного педагогічного товариства вказано: „Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів є спільними для програм з української мови й літератури для шкіл з угорською мовою навчання та відповідних програм для шкіл з українською мовою навчання”.

¹¹ Тести та відповіді на тестові завдання див. на сайті Українського центру оцінювання якості знань (<http://www.testportal.com.ua>).

„Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу освіти всіх рівнів” (пункт 3, Стаття 12).

Абсолютно дискримінативне і те рішення Міністерства освіти і науки України, на основі чого можливість проведення зовнішнього незалежного тестування з інших предметів рідною мовою забезпечується лише у перехідний період (2008–2009 роки). Міжнародні експерти-мовознавці з питань мовної освіти вважають, що випускні та вступні іспити треба провести на мові, яка є мовою навчання (див., наприклад, García 1996: 240, Kontra 1999: 25).

6. Висновки

Оскільки проблеми, пов'язані з викладанням української мови в школах з навчанням мовами національних меншин є мовного, освітнього (педагогічного) і суспільного характеру, їх можна вирішити лише враховуючи мовну ситуацію національних громад України. При розробці навчальних програм та написання підручників з української мови, а також при підготовці педагогічних кадрів для шкіл з мовами навчання національних меншин обов'язково треба враховувати специфічну мовну, демографічну й суспільну ситуацію окремих національних груп. Слід враховувати, що кожна національна та/або мовна меншина є унікальним явищем. Тому, будь-які узагальнення щодо них або їхніх потреб і можливостей можуть бути лише умовними (Товт 2008).

У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту чітко вказано: „Міжнародно-правові акти, що стосуються освіти мовою меншин, проголошують, що меншини не тільки мають право на підтримку своєї національної самобутності шляхом спілкування рідною мовою, а й мають право інтегруватися в більш широке суспільство держави і брати участь у житті цього суспільства, вивчаючи державну мову.

З огляду на викладене вище, досягнення багатомовності національними меншинами держав ОБСЄ вбачається як найефективніший шлях, що збігається із цілями міжнародно-правових актів щодо захисту національних меншин та щодо їх інтеграції”.¹²

Закон України про мови (Стаття 2) та Національна доктрина розвитку освіти визначають, що держава гарантує всі необхідні умови для того, щоб національні меншини змогли оволодіти державною мовою. Якщо Україна це насправді хоче досягти, тоді викладені вище проблеми обов'язково потрібно вирішити. Я впевнений втому, що поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин потрібно вирішувати в системі мовної освіти, де мова навчання – рідна мова учнів, а державну мову викладають на високому рівні фахівці спеціально підготовлені для такої роботи. І тоді, я знову впевнений, рівень мовної і комунікативної компетенції учнів шкіл з мовами навчання національних меншин буде високий і у рідній, і у державній мові.

Випускники шкіл з мовами навчання національних меншин будуть конкурентноспроможними тоді, коли будуть мати такі же права і можливості при вступі до вищих навчальних закладах, як абітурієнти-українці: право складати вступні випробування з рідної мови і рідною мовою.

¹² Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Фондація міжнародних відносин, 1996 – с. 13.

ЛІТЕРАТУРА

- Baker, C. 1995. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Bridgend: Multilingual Matters.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Baugh, John 1999. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press.
- Garcia, Ofelia 1996. Bilingual Education. In: Florian Coulmas eds., *The Handbook of Sociolinguistics*, 405–420. Oxford: Blackwell.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Gumperz, John G. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hymes, Dell 1975. A beszélés néprajza. In: Pap Mária és Szépe György szerk., *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*, 91–146. Budapest: Gondolat.
- Kolláth Anna 2005. Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról. In: Ring Éva szerk., *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 75–96. Budapest: EÖKIK.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kontra, Miklós 1999. *Közérdekű nyelvészet*. Budapest: Osiris.
- Lanstyák István 2005. A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk., *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 43–73. Budapest: EÖKIK.
- Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In: Skutnabb-Kangas, T. – Phillipson, R. eds., *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*, 1–22. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Kyiv: State Committee of Ukraine for Nationalities and Migration, 2006. http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention_monitoring/2_monitoring_mechanism/3_state_reports_and_unmik_kosovo_report/2_second_cycle/PDF_2nd_SR_Ukraine_eng.pdf
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not – the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Trudgill, Peter 2003. *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris.
- Ананченко Тетяна 2007. До питання про методику викладання державної мови вчителям базових дисциплін у закладах освіти з національним складом учнів на Одещині. *Українознавство* 2007/1: 182–186.
- Антонюк Р. 2003. Нові засади мовної ідентичності в Україні. In: *Нові технології навчання. Науково-методичний збірник*, 115–125. Київ: Науково-методичний центр вищої освіти.
- Берегасі Аніко – Черничко С. 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка*. Фондація міжнаціональних відносин, 1996.
- Гульпа А. 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. In: Horváth Katalin – Fábíán Mirosláva szerk., *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*, 186–192. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Кормочі Золтан 2003. Стан викладання української мови з угорською мовою навчання в Закарпатській області. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 178–180. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Повхан К. 1999. Державна мова в школах національних меншин. *Українська мова і література в школі*. 1999/4: 55–57.
- Повхан К. 2003. Проблеми і перспективи навчання державної мови учнів-угорців. *Українська мова і література в школі*. 2003/8: 52–55.
- Райшлік-Горват Жужанна 2002. Особливості вивчення державної мови у школах з угорською мовою навчання на Закарпатті. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 177–179. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Раннуг, Март 2004. *Пособие по языковой политике*. Таллин: Таллинский педагогический университет.
- Товт Михайло 2008. Рефлексії на публікації про угорців Закарпаття, або Кому порозумитися стає дедалі важче. *Дзеркало тижня* № 36 (27 вересня – 3 жовтня). <http://www.dt.ua/3000/3300/64177>